

Туманянц А. Р.,

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук,
доцент*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСАДИ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

Існування й розвиток права на недоторканність житла пов'язано з тим, що Україна, як частина світової спільноти, заінтересована в подальшій інтеграції до світової економічної, політичної і правової систем. Становлення й еволюція зазначеного права ще в радянські часи зазнали великих змін — від майже повного його заперечення, пов'язаного з відсутністю у радянського громадянина життя приватного і превалюванням суспільного до закріплення права на недоторканність житла в Конституціях Союзу РСР, союзних республік (і це при фактичному браку гарантій його реалізації).

Разом із тим і сьогодні вітчизняне законодавство не повною мірою відповідає міжнародним стандартам стосовно розглядуваного права. Норми, що виражають зміст засади недоторканності житла, недостатньо чітко пов'язані з іншими положеннями кримінального процесуального законодавства, що викликає неоднозначне їх тлумачення. Це ускладнює виявлення суті й порядку взаємодії цієї засади з іншими загальними засадами кримінального провадження. Особливі труднощі виникають при з'ясуванні закономірностей його використання на стадії досудового розслідування, оскільки недоторканність житла у випадках, що не терплять зволікання, може бути обмежена й без судового рішення.

Недоторканність житла — одна з основних гарантій передбаченого Конституцією України права на недоторканність приватного життя. Як вбачається, саме в такому контексті це право може трактуватися з урахуванням положень п. 1 ст. 17 Міжнародного пакту про цивільні і політичні права, вказуючи на необхідність гарантії недоторканності житла разом із забезпеченням невтручання в особисте й сімейне життя людини, з охороною таємниці кореспонденції, захистом її честі й репутації.

Виходячи із міжнародно-правових актів Україна у своїй Конституції закріпила нормативне правило, згідно з яким кожному гарантується недоторканність житла; не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду; невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку (ст. 30).

Наведені конституційні норми з точки зору охорони прав та свобод

людини і громадянина мають принципово важливе значення, і тому в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі — КПК) вони закріплюються як загальна засада кримінального провадження. Зокрема, у ст. 13 КПК зазначено, що не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених цим Кодексом (ст. 13 КПК).

Але норми щодо недоторканності житла Основного Закону й КПК дещо відрізняються від формули, передбаченої в ч. 2 ст. 8 Конвенції про захист прав та основоположних свобод (далі — Конвенція). У ній, зокрема, зазначено, що «державна не може втручатись у здійснення цього права (на недоторканність житла. — *A. T.*) інакше ніж згідно із законом та у випадках, необхідних у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням і злочинам, для захисту здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших людей». Порівняння зазначених норм свідчить, що Конвенція передбачає значно ширші можливості для обмеження права особи на недоторканність житла, ніж національне законодавство.

Поняття житла, іншого володіння особи на сьогодні визначене в ч. 2 ст. 233 КПК, де вказано, що «під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом. Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення, які знаходяться у володінні особи».

В спеціальній юридичній літературі, окремими процесуалістами, аналізуючи міжнародний досвід кримінального процесуального регулювання правового статусу житла, пропонується виділяти наступні особливості, які характеризують диференційоване визначення його сутності, а саме: (а) поняття житло не обмежується місцями проживання, які встановлені законним шляхом; (б) житло не обмежується традиційними місцями проживання і тому включає, крім іншого, житлові автопричепи, фургони, трейлери та інші мобільні місця проживання; (в) поняття «житло» включає приміщення, що належать іншій особі, якщо проживання в них здійснюється протягом значного часу або носить щорічний сезонний характер, але не включає в себе майбутні споруди на приналежному особі земельній ділянці; (г) національне законодавство, керуючись міжнародними нормами, має самостійно встановлювати межі обґрунтованості обшуку в житлі [1, с. 7].

І. О. Одношевін вважає, що при віднесенні певних приміщень до категорії «житло» повинен враховуватися такий критерій як «придатність» житла, при цьому не повинен враховуватися характер фактичного використання приміщення для проживання і його придатність. Тому визнання житлового приміщення непридатним для проживання, а багатоквартирного будинку — аварійним і таким, що підлягає знесенню, не може мати за собою наслідку — втрати таким приміщенням статусу «житло», і на таке приміщення повинне поширюватися право на недоторканність житла до переселення його мешканців в інше житлове приміщення. Якщо особа, володіючи кількома приміщеннями, призначеними для житла, проживає тільки в одному з них, а інші використовує не за призначенням (наприклад, в якості сховища), то таке приміщення також буде вважатися житлом [2, с. 1235–1236].

Слід підтримати думку В. Ю. Малахової, яка вважає, що до ознак, які розкривають поняття придатності для проживання, повинні бути віднесені наступні: а) пристосованість для проведення ночівлі і знаходження в ньому певного майна для задоволення побутових потреб; б) відсутність вільного доступу в приміщення (наявність стін, дверей) [3, с. 68].

Захист недоторканості особи є необхідним атрибутом реалізації конституційного права на недоторканність житла чи іншого володіння. Право на недоторканність житла чи іншого володіння — це, перш за все, не охорона житла, а захист і повага людини, що проживає в ньому, а також його приватного життя. Закріплення в КПК України широкого поняття житла пов'язано з необхідністю захисту права особи на недоторканність приватного життя.

Література

1. Янкін А. Н. Реализация принципа неприкосновенности жилища при производстве следственных действий : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Янкін Александр Николаевич ; Моск. ун-т МВД РФ. — Москва, 2010. — 24 с.
2. Одношевин И. А. Понятие «жилище» и его значение для уголовно-процессуальной и оперативно-розыскной деятельности // Актуальные проблемы российского права. — 2014. — № 6 (43), июнь. — С. 1232–1239.
3. Малахова В. Ю. Уголовно-правовая охрана неприкосновенности жилища в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Малахова Вероника Юрьевна ; Моск. акад. МВД. — Москва, 2001. — 161 с.